

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
АРХЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ім. М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

УКРАЇНСЬКИЙ АРХЕОГРАФІЧНИЙ ЩОРІЧНИК

НОВА СЕРІЯ
ВИПУСК 8/9

•

УКРАЇНСЬКИЙ
АРХЕОГРАФІЧНИЙ
ЗБІРНИК

ТОМ 11/12

Видавництво М. П. Коць
Київ–Нью-Йорк
2004

Віталій ПЕРКУН (*Київ*)

**SZYMAŃSKI J. HERBARZ RYCERSTWA
POLSKIEGO Z XVI WIEKU. – WARSZAWA:
WYDAWNICTWO DIG, 2001. – 360 s.**

Польське видавництво DIG (Варшава) втішило фахівців та поціновувачів середньовічної геральдики: накладом 500 примірників воно видало друком твір проф. Ю. Шиманського “Herbarz rycerstwa polskiego z XVI wieku”.

Новий твір є продовженням монографії, виданої автором у 1993 р. під назвою “Herbarz śriedniowiecznego rycerstwa polskiego”. Нинішня книжка складається із семи частин: “Вступ” (s. V–XVII), “Пояснювальні зауваги” (s. XVIII), “Бібліографічні скорочення” (s. 1–3), “гербовий” (s. 340–348), “іменний” (s. 349–354), “географічний” (s. 355–360) покажчики та власне опису гербів із чорно-білими ілюстраціями (s. 7–339).

Вступну частину автор розпочав із пояснень, що зумовило відправну хронологічну межу вибору цієї праці – XVI ст., коли завершився один період процесу геральдизації та з’явилися інші нові її засади, чітко позначені в Польщі впливами західноєвропейських геральдичних традицій. На той час (на завершення надавання шляхетських привілеїв) герб змінив своє значення. Він перестав бути лицарською ознакою і набув ролі символу громадянських прав, які отримував його носій.

У XVI ст. в Польщі сталася ще одна подія, яка мала вплив на герботворення. Після прилучення українських воєводств до Корони в 1569 р. розпочалася, з одного боку, геральдизація особистих знаків знаті, а з іншого – тамтешня шляхта почала дбати про родові герби для себе задля набуття належного соціально-політичного статусу.

Нові герби не лише символізували привілей для користування певними правами. Вони частіше слугували для декларації родової історії власника та знатності його предків. Результатом змін у функціонуванні гербових знаків була поява їхніх нових елементів. З’являються численні поділи щита у стовп, у пояс, навскіс, навхрест та ін. Починає широко застосовуватися у геральдиці озброєна людська постать або ж людська правиця чи гомілка, стилізована лілея, алегоричні фігури (Геркулес, музи, змії, двоголовий орел, фенікс, пелікан, що годує кров’ю грудей пташенят), алебарда, шабля. Набуває сучасного вигляду зображення меча. З-посеред господарських знарядь до типу геральдичних знань додаються серп та кінський хомут. Розширю-

ється використання владних інсигній (корона, скіпетр), монограм. У гербах знаходять своє застосування зелена та фіолетова барви.

З'явився звичай називати герб за прізвиськом його носія (що є наслідком нобілітації родини, а не роду). Окреслилася чітка різниця між старими та новими гербами. Якщо перші залишилися родовими навіть після розірвання родових зв'язків, то нові могли передаватися у спадок лише в межах родини. Це обмежувало коло носіїв таких гербів.

Джерелами студій для проф. Ю. Шиманського слугували урядові документи (нобілітації), шляхетські догани, антиплебейські положення, іконографічні пам'ятки. На чільне місце дослідник вносить перші дві категорії джерел, як найближчі до поняття “з перших вуст”. У них, як і в антиплебейських положеннях, містяться відомості про назви та описи гербів. Щодо численних іконографічних джерел, то тут автор послуговувався геральдичними виданнями Миколи Рея (Zwierzyniec. – Kraków, 1561; Zwierciadło. – Kraków, 1567/1568), Бартоша Папроцького (Gniazdo cnot. – Kraków 1578; Panosza. – Kraków 1575; Herby Rycerstwa polskiego. – Kraków 1584), Йоахима Бельського (Kroniki. – 1597), оссолінським екземпляром Анналів Яна Длугоша (кінець XVI ст.).

Основну частину книги складають описи понад 700 гербів. Чотирнадцять із них автором не ідентифіковані. Виклад матеріалу представлений за наступною схемою: назва/назви герба, опис усіх його елементів, відомості щодо нобілізації та можливого зникнення герба в XVI ст.

Далі міститься рубрика “Джерела”. Тут у хронологічному порядку подано відомості про описувані герби, взяті автором з рукописних та друкованих матеріалів.

У рубриці “Іконографія” занотовані легенди іконографічних джерел у наступній послідовності: а) герби; б) пам'ятки малярства та дереворити; в) пам'ятки різьбярства, ливарництва та золотництва; г) сфрагістичні матеріали.

Рубрика “Література” фіксує праці, присвячені досліджуваним гербам. Найчастіше автор звертається до гербівників М. Окозького, К. Несецького, П. Малахівського, Б. Папроцького, редакцій рукописів “Клейнодів” Я. Длугоша.

“Приписи” мають на меті документувати особливі елементи, присутні в описах гербів, та відхилення від них. Наявні також приписи, що класифікують назви гербів.

Метою кінцевого гербового абеткового покажчика в кінці книжки є: 1) фіксація основної назви герба; 2) відсилання до основної назви (за наявності кількох назв герба).

Слід відзначити скрупульозність автора щодо пошуку та фіксації джерел і літератури. Власне, переважна частина книжки і є науковим апаратом.

У роботі проф. Ю. Шиманський використав і українські матеріали. Приміром, дізнаємося з його книги, що герб *Potota* з'явився з нобілітації львівського міщанина Валентія Вонсовича від 1 січня 1580 р., герб *Lewart*

Odmienny – з нобілітації Мацея зі Львова від 10 березня 1531 р. Як іконографічні джерела слугували для герба *Junosza* печатка Павла Кола з Далейова, подільського воєводи (1504 р.), для герба *Leliwa* – печатка Яна Бжоздовського, львівського земського підсудка за 1565, 1568 р., для герба *Lubicz* – надгробок Станіслава із Жовкви у Львівській катедрі (1588 р.), для герба *Nalecz* – портрет Й. Гербурга з другої половини XVI ст. в олеському замку біля Львова, для герба *Ostoj*a – надгробок Б. Бзовського у Львівській катедрі (1574 р.), для герба *Starykoń* – печатка А. Семушовського з 1568 р.

Залишається лише черговий раз привітати польську історичну науку з появою чергового фоліанту з пошту лицарських гербівників. А прискіпливість та фахова досконалість автора у повноті зібрання та впорядкування матеріалів нехай послугують дослідникам зразком до наслідування.